

Bir Sorun Çözme Yöntemi Olarak Sulh: 18. Yüzyıl Bursa Kadı Sicillerinden Örnekler ve Düşündürdükleri

Sulh As A Way of Conflict Resolution: Selected Documents from 18th Century Bursa Kadi Records and Their Analysis

Zeynep Dörtok Abacı¹

Özet

Bazı örnekler hariç tutulmak koşulu ile Osmanlı hukuku üzerine yapılan çalışmaların büyük bir çoğunluğunun yakın zamana kadar genel değerlendirmeler niteliğinde olduğunu söylemek mümkündür. Ancak son yirmi yılda Osmanlı hukukunda uygulamada ortaya çıkan farklılıkları anlamaya yönelik çalışmaların sayısı artmıştır. Sulh bu yeni eğilim çerçevesinde çalışılan başlıklardan birisidir. Bu güne kadar çeşitli şehirlerin kadı sicilleri kullanılarak sulh üzerine araştırmalar yapılmıştır. Bu çalışmada, Bursa Şer'îye sicillerinden seçilen farklı türdeki örneklerle, 18. yüzyılda Osmanlı toplumunda hangi konularda ve nasıl uygulandığı değerlendirilmeye çalışılmıştır. Bir sorun çözme yöntemi olarak sulhun tanımının tekrar gözden geçirilmesi ve "meccânen sulh" tanımını içerecek şekilde genişletilmesi gerektiği ileri sürülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Sulh, Muslihûn, Bursa Kadı Sicilleri, 18.yüzyılda Bursa.

Abstract

It is safe to assume that studies on Ottoman law were basically general evaluations until recently with certain exceptions. But, last two decades has witnessed an increasing interest in the application of the Ottoman law and particularly sulh as a subject is having special treatment. Until recently certain investigations has been carried out by using the court records of different towns. Present article basically depends upon the documents taken from 18th century court records of Bursa. I argue that the definition of sulh as a way of conflict resolution has to be reconsidered and expanded to include "meccânen sulh".

Key Words: Amicable settlement (sulh), peacemakers, intermediaries, Bursa court records, sijill, Bursa in 18th century.

¹ Dr., Uludağ Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü.

Bu çalışmada, kişiye karşı işlenen suçlar sonucunda ortaya çıkan anlaşmazlıkları çözmeye bir yöntem olarak kullanılan, mahkeme dışında ve içinde gerçekleşebilen, kökeni İslam hukukuna ve Kur'an-ı Kerim'e dayandırılan sulhun, Bursa Şer'îye sicillerinden seçilen farklı türdeki örneklerle, 18. yüzyılda Osmanlı toplumunda hangi konularda ve nasıl uygulandığı ele alınacaktır.

En basit anlamı ile barışma ya da uzlaşma², daha geniş olarak iki tarafın aralarındaki anlaşmazlığı sona erdirmek için yaptığı, ödenecek bir bedele dayanan anlaşma ya da anlaşmazlığı olan tarafların sorunlarının kendi rızaları ile çözen bir uzlaşma şeklinde tanımlanan sulh konusuna Osmanlı hukuku açısından ilk dikkat çeken kişi Uriel Heyd³ olmuştur. Heyd bu temel kaynak niteliğindeki çalışmasında, tartışmaların çoğunluğunun mahkeme dışında sulh ile çözüldüğünü belirttiğinden sonra, tarafların sulhu tercih etme nedenleri, sulhun işleyişi ve sulh davaların kapsamı hakkında bilgi vermiştir. Başka bir araştırmacı Ronald Jennings de çalışmalarında dolaylı da olsa sulh konusuna değinmiştir. Jennings temel olarak 17. yüzyıl Kayseri sicillerini kullandığı iki ayrı makalesinde sulh davaları ve “muslihûn”un nitelikleri hakkında bilgiler vermiştir⁴. Çankırı ve Kastamonu kentlerindeki adli uygulamalar ve anlaşmazlıkların çözümü konusundaki eserinde Boğaç Ergene⁵, 17. yüzyılda Ayntab'ı ele alan Hülya Canbakal⁶ ve yine 16. yüzyılda Ayntab mahkemesinin işleyişi, toplumsal cinsiyet konularını inceleyen Leslie Peirce⁷ gibi araştırmacılar sulhun anılan kentlerdeki mahkemelerde uygulamalarına dikkat çekmişlerdir. Sulh konusu üzerine çalışan diğer araştırmacılardan Işık Tamdoğan⁸ 18. yüzyılda Üsküdar ve Adana sicillerindeki kayıtları temel alarak sulh uygulamasını incelerken, Abdülmecid

² Heffening, “Sulh”, *İslam Ansiklopedisi*, C. 11, MEB Yay, İstanbul, 1970, s. 21. Aşağıdaki örneklerde de görüleceği gibi bir bedel söz konusu olmadan da sulh söz konusu olabilmektedir.

³ Uriel Heyd, *Studies in Old Ottoman Criminal Law*, Clarendon Press, Oxford, 1973, s. 247-250.

⁴ Sulh ile ilgili bölümler için bkz. Ronald C. Jennings, “Kadi, Court, and Legal Procedure in 17th C. Ottoman Kayseri: The Kadi and the Legal System”, *Studia Islamica*, C.48, 1978, s. 134-137, 147, 148 ve Ronald C. Jennings, Limitations of the Judicial Powers of the Kadi in 17th C. Ottoman Kayseri “, *Studia Islamica*, C. 50, 1979, s. 179.

⁵ Boğaç A. Ergene , *Local Court, Provincial Society and Justice in the Ottoman Empire : Legal Practice and Dispute Resolution in Çankırı and Kastamonu (1652 - 1744)*, Brill, Leiden, 2003.

⁶ Hülya Canbakal, *Society and Politics in an Ottoman Town : 'Ayntab in the 17th Century*, Brill, Leiden, 2007.

⁷ Leslie Peirce, *Ahlak Oyunları: 1540-1541 Osmanlı'da Ayntab Mahkemesi ve Toplumsal Cinsiyet*, Tarih Vakfı Yay., İstanbul, 2005.

⁸ Işık Tamdoğan, “Sulh and the 18th Century Ottoman Courts of Üsküdar and Adana”, *Islamic Law and Society*, 15, 2008, s. 55-83.

Mutaf⁹ aynı konuyu İstanbul, Balıkesir, Manisa, Konya ve Edremit sicillerindeki kayıtlar çerçevesinde değerlendirmiştir. Sulhun uygulamaya yönelik süreçlerini değerlendiren araştırmacıların yanı sıra Aida Othman¹⁰ ve Hadi Hosainy¹¹ gibi İslam ve Osmanlı hukuku açısından teorik olarak ele alan çalışmalar da mevcuttur.

Bursa kenti İstanbul'dan sonra 1062 kadı sicili¹² ile oldukça kapsamlı mahkeme kayıtlarına sahip olmasına karşın, bu defterlerde yer alan sulh belgeleri ile ilgili daha önce herhangi bir çalışma yapılmamıştır. Bu çalışmada 18. yüzyıla tarihlenen Bursa kadı sicillerinden rastgele seçilen defterlerde yer alan, verâset, borç, yaralama ve öldürme konulu davaların dışında kalan, mümkün olduğunca sulh uygulamalarının kapsamının genişliğini yansıtacak türde kayıtlar kullanılmaya çalışılmıştır.

Sulhun Kaynağı

Sulhun kökeni İslam hukuku açısından Kur'an ve hadise dayandırılmıştır. Kur'an-ı Kerim'de sulh ifadesi Nisâ sûresi 128. ayette şu şekilde geçmektedir:

Eğer bir kadın kocasının geçimsizliğinden yahut kendisinden yüz çevirmesinden endişe ederse, aralarında bir sulh yapmalarında onlara günah yoktur. Sulh (daima) hayırlıdır. Zaten nefisler kıskançlığa hazırdır. Eğer iyi geçinir ve Allah'tan korkarsanız şüphesiz Allah yaptıklarınızdan haberdardır¹³.

Yine kaynaklarda Hz.Muhammed'in kendisine getirilen davalarda işittiğine göre karar verdiğini, bir tarafın kendini daha iyi ifade etmesi durumunda onu haklı bulabildiği, bu nedenle sulhun tercih edilmesinin daha iyi olacağına işaret ettiği belirtilmektedir¹⁴. Osmanlı İmparatorluğu'nda yaygın mezhep olan Hanefîliğe adını veren Ebu Hanife (699-767), sulh anlaşmalarının hoşgörülü

⁹ Mutaf, Abdülmecid, "Amicable Settlement in Ottoman Law: Sulh System", *Turvica*, C.36, 2004, s. 125-140.

¹⁰ Aida Othman, "And Amicable Settlement Is Best": Sulh and Dispute Resolution in Islamic Law", *Arab Law Quarterly*, C. 21, 2007. Aslında Othman'ın çalışması teori ile uygulamayı birleştirme iddiasındadır. Ancak muhtemel dil sorunundan dolayı bu iddia iyi niyetli bir girişim aşamasında kalmıştır. Yine de yaklaşımın önemli olduğuna ve ileride yapılacak araştırmalara örnek teşkil edeceğine işaret etmek gerekir. Othman'ın bu çalışması için bkz. Aida Othman, "And Sulh is Best: Amicable Settlement and Dispute Resolution in Islamic Law, Yayınlanmamış Doktora Tezi (Harvard Üniversitesi), Cambridge, 2005. Biz yazarın doktora tezi yerine daha sonra yayınladığı ve tezinin özeti niteliğindeki makalesini kullandık.

¹¹ M. Hadi Hosainy, *Sulh in Eighteenth-Century Ottoman Fatwa Compilations*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, (Sabancı Üniversitesi), İstanbul, 2007.

¹² Salih Pay, "Bursa Kadı Defterleri ve Önemi", *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C.10, Sayı 2, 2001, s. 82.

¹³ *Kur'an*, Nisâ Sûresi, Ayet 128, (Diyanet Vakfı Meali).

¹⁴ Othman, a.g.m., s. 69.

(ılımlı, yumuşak) bir davranış olduğunu kabul etmiştir. Ebu Hanefi'nin disiplinin en ünlü ilim adamlarından biri olan Muhammed el Şeybâni (189/845) tarafından yazılan fıkıh kitabında sulh anlaşmalarına yer verilmiştir. Sulh anlaşmaları ayrıca çok sayıda fıkıhçı tarafından hukuk kitaplarında ayrı bölümlerde de tartışılmıştır¹⁵. Kısacası, Kur'anda "vessulhü hayrun" sözü ile öğütlenen sulh, islami gelenek açısından "E's-sulh; Seyyidü'l-ahkâm" yaklaşımı ile adeta genel bir kabul gibi görülmüştür. Ancak sulh'un kökeninin islamiyet öncesine uzandığını unutmamak gerekir. Arap kabilelerinin ileri gelenleri arasındaki anlaşmazlıkların çözümünde hakemlik önemli bir rol oynamakta idi¹⁶.

Osmanlı Hukuku ve Sulh Uygulamaları

Osmanlılar'dan önce sulh kavramından Dulkadir kanunlarında, "eğer bir kişi cinayet işlerse ve kendisinin öldürülmesi gerekirse kisas uygulanacaktır. Katil ile maktûlun vârisleri arasında sulh olursa ya da cinayetin doğası gereği diyet ödenmesi gerekirse diyetten ayrı olarak 30 akçe para ödenecektir" şeklinde bahsedilmektedir¹⁷. Osmanlı döneminde ise sulh anlaşmaları I.Selim Kannunamesi'nde (1512-1520) yer almıştır¹⁸. 1855 tarihli Mecelle'de de sulh ve ibra başlığını taşıyan Hanefi mezhebinin fikirlerini içeren iki ayrı bölüm vardır¹⁹.

Tanrıyı ve sultanı ilgilendiren zina, alkol kullanma gibi hadd cezaları gerektiren konularda sulh yükümlülüğü ortadan kaldırmazdı. Sulh sadece kişileri ilgilendiren, kişiye karşı işlenen suçlarda yapılabilirdi²⁰.

Sulh özellikle tarafların kanıt getiremediği durumlarda seçilen bir yoldur²¹. Sulhun gerçekleşebilmesi için icab ve kabul olmak üzere iki ayrı şart vardır²². Sulh tarafların karşılıklı onayı, kabulü ile gerçekleşir. Sulh davalarında genellikle davacı belirli bir miktar (bedel-i sulh) ödeme karşılığında suçlamalarından vazgeçmektedir²³. Sulh davalarında, davalının hakkındaki iddialara karşı verdiği cevap sulhun türünü de belirler. Buna göre, suçlanan kişi suçlamaların doğruluğunu kabul eder ise ikrar yolu ile sulh, suçlamaları reddederse, inkar yolu ile sulh ve suçlamalar karşısında sessiz kalır ve sonrasında sulh yapılırsa sukût yolu ile sulh oluşurdu²⁴. Burada önemli bir soru ortaya çıkmaktadır. İddialar

¹⁵ Işık Tamdoğan, a.g.m., s. 63.

¹⁶ S. Şakir Ansay, "Sulh", *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, C. 1, Sayı 2, 1943, s. 200, ayrıca Othman, a.g.m., s. 65.

¹⁷ Heyd, a.g.e., s. 137.

¹⁸ Tamdoğan, a.g.m., s. 64.

¹⁹ Heffening, a.g.m., s. 22.

²⁰ Heyd, a.g.e., s. 249.

²¹ Jennings, "Limitations of the Judicial Powers", s. 179.

²² M., Khadduri, "Sulh", *EI2*.

²³ "Bedel-i sulh" bugüne kadar yapılan çalışmalarda sürekli olarak işaret edilen ve sulhun koşullarından sayılan bir uygulamadır. "Meccanen" sulh için aşağıya bkz.

²⁴ Heffening, a.g.m., s. 21. Ancak, bu üç tür sulhun niteliği ve nasıl işlemesi gerektiği

karşısında suçsuz olduğunu söyleyen birisi suçlamaları kabul etmese bile niçin sulhu kabul etmektedir? Heyd davalının inkar etse bile gerçekten suçlu olması ve suçunun kanıtlanması durumunda daha fazla para ödeyeceği için ya da suçunu itiraf etmesi için işkence tabi tutulma korkusu nedeniyle sulhü kabul etmiş olabileceği ihtimali üzerinde durmaktadır²⁵. Ancak açıklamanın yetersizliği ve daha fazla incelemeye ihtiyaç olduğu açıktır.

Mahkemelerdeki kayıtlardan üç tür sulhun varlığından söz edilebilir. Bunlardan ilki “Kadı”nın bir arabulucu olarak hareket etmesi ve karar verme yerine tarafları uzlaştırması ile oluşan sulhler, tarafların kendi aralarında mahkeme dışında ya da içinde anlaştıktan sonra bunu mahkemede kaydettirdikleri sulhler ve mahkeme dışında yapılan ancak kaydedilmeyen sulhlerdir. Üçüncü tür sulhlerin varlığından ancak sonradan aynı konuda taraflar arasında yeniden bir dava söz konusu olursa haberdar olabilmekteyiz. Bizim elimizdeki belgelerin çoğu tarafların kendi aralarında ve kadının müdahalesi olmadan sulh yaptıklarına işaret etmektedir.

Sulh anlaşmalarının gerçekleşmesinde tarafları anlaşmaları için yönlendiren kişi/kişilerin kim olduğu konusuna da farklı yorum ve açıklamalar getirilmiştir. Bu çerçevede “muslihûn”un niteliğili ve sulh anlaşmalarındaki işlevi önem kazanmaktadır.

Muslihûn Kimdir?

Sulhun gerçekleşmesinde taraflar arasında uzlaşmayı sağlayan kişiler/arabulucular “muslihûn” olarak adlandırılmaktadır. Muslihûn belirli bir grup değildir. Tarafların anlaşması için araya giren bu kişiler onların, komşuları, akrabaları, arkadaşları olabilir.

Bugüne kadar sulh davalarında mahkemede yer alan şahitlerle arabulucuk yapan muslihûnun aynı kişiler olup olmadığı konusunda kesin bir bilgiye sahip değildik²⁶. Bursa mahkeme kayıtlarındaki 12 Aralık 1760 tarihli bir belge muslihûnun kimler olabileceği konusunda fikir vermektedir. Anılan bu belgede, Bursa’da Emir Sultan mahallesinde sâkine Fatma binti Sâlih mahkemede beş sene hizmet ettiği Emine binti Hasan’dan beş senelik hizmetinin karşılığı olan ücreti talep etmiştir. Ancak Emine, Fatma’ya hizmetinin karşılığı olan ücreti aralarında bir beledî döşek, iki beledî yasdık, iki sahan ve iki kazgan üzerine yaptıkları sulh ile ödediğini iddia etmiştir. Mahkeme Emine’den şahit getirmesini istediğinde, “medîne mezbûre sükkânından” İbrahim bin Abdülkâdir ve Mustafa bin Mehmed adlı şahitler bahsedilen eşyaları Fatma’nın kabul ettiği

konusunda islam alimleri arasında bir uzlaşma yoktur.

²⁵ Heyd, a.g.e., s. 248.

²⁶ Jennings bu konuda, mahkeme huzurunda yapılan sulhlerde muhtemelen şuhudu’l-hâl ile muslihûnun aynı grup olduğunu belirtmektedir. Dava süreci açısından böyle olması doğaldır. Jennings, “Kadi, Court”, s. 148.

konusunda şahitlik ettiklerinde Fatma'nın talebi reddedilmiştir²⁷. Belgenin sonunda yer alan şahitlerin isimleri Es-Seyyid Mehmed bin Es-Seyyid Elhac Ali Ağa, Es-seyyid Mehmed Çelebi, Muhzır Halil bin Mustafa ve Muhzır Sâlih bin Hasan'dır. Belgede daha önce yapılan sulhe şahitlik ettiklerini belirten kişilerin isimleri davanın sonunda yer alan şahitlerin içinde yer almamaktadır²⁸. Bu belgeden en azından mahkeme dışında gerçekleştirilen ve kayda geçirilmeyen sulhlerde muslihûn olması muhtemel şahitler ile daha önce sulh yapan taraflar arasında mahkemede görülen davada yer alan şahitlerin aynı kişiler olmayabileceği görülmektedir.

Bedel-i Sulh

Teoriye göre kişiler arası anlaşmazlıkları çözmek için yapılan sulh anlaşmalarında taraflar muslihûnun aracılığı ile aynı, nâkdi ya da avantaj olabilen bir sulh bedeli üzerinde anlaşmaktadırlar²⁹. Borç, verâset davalarında iki taraf dava konusu olan paranın ya da malın altında bir bedel üzerine sulh yaparlar. Ancak aşağıdaki örneklerden de görüleceği gibi bu tanıma bedelsiz olarak sulh yapmanın da eklenmesi gerekmektedir.

Yaralama konusunda yapılan sulhlerde sulh bedelinin miktarının, yaralanın ciddiyeti, yaralanan bazı durumlarda yaralayan kişinin toplumsal statüsü gibi durumlara ile doğru orantılı olarak değişmekte, cinayet söz konusu olduğunda ise ya maktulün vârisleri (kabul ederlerse) ile katil arasında kısas bedeli olan dem-i diyet³⁰ ya da üzerine sulh yaptıkları meblağ üzerinden anlaşma yapılmaktadır. Katilin kısastan kurtulmasının başka bir yolu da maktulün varisleri tarafından affedilmektir ve bu da yine sulh ile olmaktadır³¹. Heyd, cinayete kurban giden kişilerin yakınlarının sulh olmalarının-fakir ve kanıtları yoksa- bilindik bir durum olduğunu, bu durumun hukuki açıdan problemi olmasa da, suçluları cesaretlendirebileceği ve suç oranının artmasına neden

²⁷ BŞS, B-175, 65/5, 66. Aynı konuda aksi bir uygulama olarak, Richard Witmann, Hülya Taş'ın yayın aşamasında olan, Ankara sicillerinden yaptığı araştırmada, dava konusu olan sulh için çağrılan şahitlerin aslında sulhu gerçekleştiren muslihûn olduğu sonucuna ulaştığını belirtmektedir. Richard Witmann, *Before Qadi and Grand Vizier: Intra-Communal Dispute Resolution and Legal Transactions among Christians and Jews in the Plural Society of Seventeenth Century Istanbul*, Yayınlanmamış Doktora Tezi (Harvard Üniversitesi), Cambridge, 2008, s. 244. Taş'ın anılan çalışmasına maalesef ulaşma imkanı olmadı.

²⁸ Dolayısıyla bu belge, Jennings'in *müslimîn* olarak adı geçen kişilerin mahkemede görevlerini sayarken verdiği şühud olmaları, incelemelere katılmaları ve arabulucu olarak hizmet vermiş olabilecekleri tahminiyle örtüşmemektedir. Jennings, "Kadi, Court", s. 148. Jennings'in bu yaklaşımına "muhtemelen" diyerek Othman da katılmaktadır. Othman, a.g.m., s. 71.

²⁹ Mutaf, a.g.m., s. 129; Tamdoğan, a.g.m., s. 69.

³⁰ Hatâen tüfek ile adam öldürme ve katil ile maktûlün annesi ve babası arasında dem-i diyet üzerinden yapılan bir sulh örneği için bkz. BŞS, B-176, 29/6, 30.

³¹ Tamdoğan, a.g.m., s. 69.

olacağı endişesiyle devlet tarafından yasaklanmaya çalışıldığını belirtmektedir³². Ancak bu türden yasaklama çalışmalarının hiç bir zaman başarıya ulaşamadığını belgelere yansıyan örneklerden biliyoruz.

18. yüzyıl Bursa mahkeme kayıtlarında yaralama davalarında da yaralan kişinin karşı taraftan hiçbir şey almadan, sadece yarasının iyileştirilmesi ve bakımı karşılığında sulh yapıldığı ve bunun mahkemede kaydedildiği davalar mevcuttur. Örneğin Bursa'nın Dâye Hatun mahallesinden Ali Çelebi ibn Ömer mahkemede Kara Ahmed ibn Abdullah ve Ömer bin İsmail'in vekili es-Seyyid Mehmed bin Mustafa huzurunda, Kara Ahmed ve Ömer'in on gün bıçak ile önce sol elinin iki parmağını darp ve cerh ettiğini belirtmiştir. Daha önce Ali Çelebi mahkemeden dava talep eylediğinde zanlıların suçlamaları inkâr ettiği için aralarında büyük tartışmalar meydana gelmiştir. Halen müslihûn aracılığı ile yarasının bakımı ve iyileştirilmesi karşılığında Ali Çelebi ile davalılar arasında sulh yapılmıştır³³.

Kayıtlarda davacının karşı taraftan hiçbir şey talep etmeden “meccânen” sulh yaptığı davalara da rastlanmaktadır. Örneğin Hasan Çelebi bin Mehmed yumruk atarak ön dişlerini kıran damadı ile meccânen sulh yapmış ve taraflar bunu mahkemede kaydetmiştir³⁴. Meccânen yapılan sulhlerde tarafların arasında gelecekte ortaya çıkabilecek husûmet ve çatışmalardan kaçınmak amacıyla böyle bir anlaşma yaptıkları düşünülebilir. Bu konuya aşağıda tekrar döneceğiz.

Sulh Uygulamalarının Kapsamı ve Meccânen Sulh

Sulh davalarının kapsamı konusunda bugüne kadar yapılan çalışmalarda, genel olarak sulh davalarının borç, miras, yaralama, ölüme sebebiyeti içeren kişiye karşı işlenen suçlarda ağırlık kazandığı vurgulanmıştır. Bu nedenle, elinizdeki çalışmada kişiler arası ilişkilerde ortaya çıkan sorunların “çeşitliliği” göz önünde bulundurularak farklı konulardaki sulh davaları ele alınmıştır. Bursa mahkemesinde yer alan çok sayıda kayıt, sulhun kişiler arası anlaşmazlıkları çözümede sanılandan daha geniş bir alanda kullanıldığını göstermektedir. Ancak bu geniş alanın kapsadığı boyutların ortaya konulması makalenin amaçları arasında değildir.

Kişiler arasında ortaya çıkan davalardan en dikkat çekicileri aile içi anlaşmazlıklardır. Aile içi anlaşmazlıklarda kişiler sorunlarını kendileri çözemeyen, arabulucuların devreye girerek onları her iki tarafın çıkarlarını koruyacak şekilde uzlaştırmayı, sulh uygulamasının toplumdaki yaygınlığını, sorunları giderme ve uzlaşma zemini bulmada teşvik edici özelliğini

³² Heyd, a.g.e., s. 250.

³³ BŞS, B-176, 17/4.

³⁴ BŞS, B-175, 65/3.

göstermektedir. Aile içi anlaşmazlıkların niteliği sicillerde bu konuda yer alan kayıtlar aracılığıyla anlaşılabilir.

1 Ocak 1761 tarihli kayıta, Bursa'da Veled-i Kazzaz mahallesinde sâkin Hasan Çelebi bin Mehmed, Mehmed bin Hamza adlı vekili aracılığıyla, damadı Mehmed Beşe ibn Abdullah'ı mahkeme huzurunda, damadının kendisine yumruk atarak ön dişlerini kırdığı için dava etme teşebbüsünde bulunduğu sırada "muslihûn"un araya girmesiyle damadının "zimmetini meccânen ibrâ ve iskât eylediğini" beyan etmiştir³⁵.

Bu davada Mehmed bin Hamza kayınpederini bilmediğimiz bir nedenle yaralamıştır. Hasan Çelebi kendisine zarar vermesine karşın muhtemelen kızını düşünerek, yada geleceğe taşınacak bir düşmanlık ve nefretin oluşmaması için, damadı ise ileride herhangi bir boşanma halinde kayınpederinin kendisinden davacı olabileceği ihtimali nedeniyle, arabulucuların hakemliği vasıtasıyla damadından hiçbir nakit ya da aynî bedel almadan onunla anlaşma yoluna gitmiştir. Yapılan sulhun mahkemede kayıt altına alınması davacının bu konuda bir daha hak talep edemeyeceği anlamına gelmektedir.

"Zimmetini meccânen ibrâ ve iskât eyleme" bugüne kadar yapılan çalışmalarda işaret edildiğini görmediğimiz bir durumdur. Ayrıca elimizdeki sulh tanımı bu türden bir uygulamayı kapsamamaktadır ve farklı bölgelerde farklı uygulamaların ortaya çıkabileceğinin bir göstergisidir.

Ekonomik ve sosyal hayatta faaliyet gösteren, çalışan, yer değiştiren ve karşılıklı ilişkiler kuran insanların bu faaliyetleri sırasında istenmeyen kazaların meydana gelmesi kaçınılmazdır. 18. yüzyıla ait Bursa mahkemesinde tutulan kayıtlarda, günlük yaşam içinde meydana gelen ve maddi zarara yol açan kazalarda, tarafların zararını karşılama konusundaki anlaşmazlıkları çözmeye sulhe başvurulduğu görülmektedir.

İstanbul'da Mehmed Paşa mahallesinde sâkin Süleyman Beşe bin Abdi mahkemede ortağı İsmail bin Mustafa'yı yaşanan bir kaza nedeniyle dava etmektedir. İsmail ibni Mustafa İstanbul'dan bir fiçı içinde yüz yirmi vukiyye balı Mudanya İskelesin'de karaya çıkartırken, ayağı kayıp düştüğü için fiçı kırılmış ve içindeki bal tamamen zayı olmuştur. Zararın karşılanması konusunda

³⁵ BŞS, B-175, 65/3. Benzer bir örnek, 1 Ekim 1761 tarihli belgede görülmektedir. Bu dava verâset ile ilgili bir kayıt olmakla birlikte anne oğul arasında karşılıklı bir dava niteliği de taşımaktadır. Bursa'da Kayabaşı mahallesinde yaşayan Lazaru binti Rehaviye adlı nasrâniye mahkemede büyük oğlu Nikola veledi Dimitrâki huzurunda, ölen eşi Dimitrâki'nin terekesinden kendisine ait olan üç yüz kuruşun oğlu Nikola zimmetinde olduğunu ve kendisine geri verilmesini talep etmiştir. Nikola ise annesinin bu talebi karşısında, babasının hayatta iken annesinin yaşadığı eve inşa ettirdiği yeni iki oda ve bir sofada hakkı olduğunu belirtmiştir. Daha sonra "muslihûn" aracılığıyla 300 kuruş üzerine sulh yapmışlar ve Nikola annesine 300 kuruşu ödemiş, annesi de oğlunun "zimmetini ibrâ ve iskât" eylemiş böylece sorun çözülmüştür. BŞS, B-179, 1/5.

iki taraf arasında ortaya çıkan anlaşmazlık davacı Süleyman Beşe'nin ortağı İsmail'den sulh bedeli olan 300 yüz akçeyi alması ile çözümlenmiştir (Mart 1708)³⁶.

Bu davada da görüldüğü gibi her ne kadar kaza sonucu oluşmuş olsa da, maddi kayıplar söz konusu olduğunda zararın bir şekilde karşılanması gerekmektedir ve sulh sorunun çözümü için tercih edilen yöntemdir.

Kazalar, kişiler arasındaki anlaşmazlıklar ya da çatışmalar her zaman sadece maddi kayıplarla sonuçlanmamaktadır. Sulh konusunda yapılan çalışmalarda daha önce hiç değinilmemiş, sulh ile çözümlenen başka bir anlaşmazlık türü, hamile kadınların, karşı taraf ile yaptıkları sözlü tartışma ya da hafif darp gördükleri kavgalar sonucunda çocuk düşürmeleri/erken doğumları halinde zararları karşılığında bir bedel talep ettikleri davalardır. Örneğin, Bursa'da Bilecik mahallesinde sâkine Zeynep binti Hüseyin adlı kadın mahkemede Rabia binti Mehmed adlı kadını (Rabia mahkemede vekili Salih bin Hasan aracılığıyla temsil edilmektedir), yedi gün önce evine geldiği sırada tartışırken, (Rabia'nın) yüksek sesle bağırması ve üzerine gelmesi nedeniyle korkusundan ikiz çocuklarını erken doğurduğunu ve çocukların iki saat yaşadktan sonra öldüğü gerekçesiyle dava etmiştir. Rabia durumu inkar etmesine karşın, "muslihûn" aracılığıyla iki taraf üç kuruş üzerine sulh yapmayı kabul etmiş ve davacı Zeynep, Rabia'nın vekilinden üç kuruşu almasıyla sorun çözümlenmiştir (5 Aralık 1757)³⁷.

Bu davada iki husus dikkat çekicidir. İlk husus herhangi bir darp ya da yaralama olmadığı için Zeynep'in çocuklarını erken doğurmasının gerçek nedeninin Rabia ile aralarındaki tartışma olup olmadığı konusundaki şüpheli durum ve Zeynep'in ikiz çocuklarını kaybetmesine karşın benzer davalarla karşılaştırıldığında üç kuruş gibi çok az bir para üzerine sulh yapılmış olmasıdır. Ortada darp bulunmamasının yol açtığı şüphe nedeniyle Zeynep sulhe daha kolay ikna olmuş görünmektedir. Yaklaşık üç ay sonra mahkemede görülen benzer başka bir davada sulh bedeli bu olaydakinin üç katıdır.

Bursa'da Araplar mahallesinde sâkine Şerife Sabire binti Mustafa adlı kadın mahkemede Fatma binti İbrahim huzurunda, Fatma hârunun elli beş gün önce evine gelerek kendisiyle kavga ederken büyük bir sopa ile sağ koluna vurduğunu, korkusundan dolayı erken doğurduğunu ve bebeğin olaydan yirmi saat sonra öldüğü iddiasında bulunmuştur. Fatma hatun suçlamaları tamamen inkar etmiş, araya "muslihûn"un girmesiyle 15 kuruşa sulh yapılmış, hem Fatma hem de mahkemede bulunan kocası Ali Fatma'nın zimmetini "ibrâ ve iskat" eylemişlerdir (12 Mart 1758)³⁸.

³⁶ BŞS, B-120, 7/62.

³⁷ BŞS, B-175, 16/6.

³⁸ BŞS, B-175, 35/4. Aynı konuda başka bir dava için bkz. BŞS, B-176, 40/3. Ancak bu davada hamile kadın gece evlerine giren kişinin üzerine hücum etmesi nedeniyle bir

Yukarıda görüldüğü gibi bu kez darp söz konusudur ve davacı daha yüksek bir sulh bedeli üzerinden karşı taraf ile anlaşmıştır.

18. yüzyıla ait Bursa mahkeme kayıtlarında yer alan sulh belgelerinin çeşitliği, aile içi anlazmazlıklar, maddi kayıba yol açan kazalar, erken doğum/çocuk düşürme ile sınırlı değildir. Alacak-borç davaları içinde değerlendirilebilecek, ancak bugüne kadar örneklerine çok sık rastlamadığımız, kişilerin önceden miktarı konusunda bir anlaşma yapmadan gerçekleştirdikleri hizmet karşılığında ücret talep ettikleri davalar kayıtlar arasında yer almaktadır. Burada hizmet karşılığında ücret talep eden kişilerin erkeklerden daha çok kadınlar olduğunu belirtmek gerekir. Hizmet eden kadınlar yine evlerinde, yanlarında çalıştıkları kadınları dava etmektedirler.

Bursa'da Arab Mehmed Mahallesi sükkânından Neslihan binti İbrahim adlı kadın mahkeme huzurunda, Emine binti Mustafa adlı kadını şu şekilde dava etmektedir: Emine Hatun'a üç sene ücretsiz hizmet ettim, şimdi üç senelik hizmetimin karşılığını Emine hatundan talep ettiğimde aramızda anlaşmazlık çıktı, halen "müslîhûn" aracılığıyla, aramızda toplamı 20 kuruş kıymetli; bir şâl cübbe, bir gömlek, üç alınlık, iki degirmi yemeni, bir sîm kuşak, bir küpe, bir uçkur ve nakit beş kuruş üzerine "inşâ- i 'akd-i sulh eylediklerinde" ben kabul ettim ve sulh bedeli olan eşyayı ve nakdi Emine'den aldım, üç senelik hizmetim ücretine karşılık Emine hatunun zimmetini ibrâ ve iskât eylediğimde o da benim zimmetimi ibrâ ve iskât eyledi (6 Mayıs 1758)³⁹.

Görüldüğü gibi başlangıçta hizmetleri karşılığında ücret belirlemelerine karşın, hizmetçi konumundaki kişiler geriye dönük olarak yanlarında çalıştıkları kişilerden hak talep edebilmektedir. Bu tür davalarda sulh bedelinin nakit paranın yanı sıra genellikle aynı mallardan da oluşması dikkat çekicidir⁴⁰.

Sulh uygulamasının kapsamının genişliği ve Osmanlı toplumunda yaygın bir sorun çözme yöntemi olarak kullanılması, sadece mahkeme kayıtlarındaki sulh davalarının zenginliği ile anlaşılabilir. Bu durum, sulhun Osmanlı toplumunda yalnızca müslümanlar içinde değil, sorun çözmede gayr-i müslimler arasında da bir sorun çözme yöntemi olarak kullanılmasıyla ilişkilidir.

Sulh uygulamasının benzer şekilde Yahudi ve Hristiyanlar tarafından da kullanıldığı görülmektedir. Fetvanın karşılığı diyebileceğimiz Responsa literatüründe bu durumu gösteren örnekler vardır. Bu metinlerde tartışılan konulardan birisi Kadı tarafından yapılmış Yahudiler arası sulhun kendilerince

erkek çocuğu düşürmüş ve taraflar yüz kuruş üzerine sulh yapmışlardır. Burada sulh miktarının yüksekliği, kadının evine gece (belirtilmemiş ancak muhtemelen hırsızlık amacıyla) izinsiz bir erkeğin girmesi ve kadının erkek çocuğu kaybetmesi ile ilgili olabilir.

³⁹ BŞS, B-175, 43/2.

⁴⁰ Benzer davalar için bkz., BŞS, B-175, 76/4, 34/4, 43/2. BŞS, B-176, 5/4, 16/3.

de kabul edilip edilmeyeceğidir⁴¹. Sulh Hristiyanlar arasında da kullanılmaktadır. Bunun kanıtlarına patriklik belgelerinden ulaşmak mümkündür. Sadece Ermenilerin uygulamaları hakkındaki kayıtları şimdilik bilmiyoruz. Onların da benzer bir sistemi uyguladıklarını varsayabiliriz. Başka pek çok faktörün yanında davanın herhangi bir anında vazgeçip sulha yönelebilmek, gayr-i müslimlerin kendi toplulukları içindeki sorunlarını da kadıya getirmelerini sağlamıştır⁴².

Bursa mahkeme sicillerinde, gayr-i müslimlerin kendi aralarındaki borç, verâset anlaşmazlıklarını sulh yolu ile çözdüklerini gösteren kayıtlar mevcuttur⁴³. Hatta, bir müslüman tarafından tüfek patlaması sonucu yanlışlıkla öldürülen gayr-i müslimin varisleri, karşı taraf ile dem-i diyet üzerine sulh yapmışlardır⁴⁴.

Sonuç

18. yüzyıl Bursa'sında insanların aralarındaki anlaşmazlıkları çözmek için mahkeme dışında başka yöntemlere de sahip oldukları görülmektedir. Bu durum girişte bahsettiğimiz ve başka kentlerin mahkeme kayıtlarına dayanılarak yapılan çalışmalarla paraleldir. Ancak sulhun mahkemeye alternatif bir sorun çözme yöntemi olduğunu söylemenin elimizdeki bilgiler kapsamında şüpheli bir yargı olacağına inanıyoruz. Kişiler kendi aralarında anlaşsalar bile, bunu resmi olarak kayıt altına almak için mahkemeye başvurmuşlardır⁴⁵.

Belgeler aksini göstermediği için sulhun gerçekleşmesinde tarafları bugüne benzer biçimde bağımsız bireyler olarak algılama eğilimindeyiz. Oysa bir tarım imparatorluğu olan Osmanlı toplumunda kişiler kendilerini mahalleleri, işleri dolayısıyla üye oldukları loncaları, mensup oldukları tarikatları, kadın iseler baba/eş/kardeş gibi erkeklerle olan ilişkileri bağlamında ifade ediyorlardı. Dolayısıyla Osmanlı toplumunda arabulucu olma niteliği taşıyan muslihûnu buralarda aramak daha doğru olacaktır.

Bu güne kadar yapılan çalışmalarda bahsedilmeyen “*meccânen*” gerçekleştirilen sulh örneklerinin de gösterdiği gibi; anılan sorun çözme yöntemi, zaman ve mekana bağlı olarak teorik kaynakların tarif ettiklerinden farklı biçimlerde karşımıza çıkabilir. Teorik kaynaklarla uygulama arasındaki ilişki ise daha geniş çaplı olarak araştırılmaya muhtaç bir başlıktır.

⁴¹ Witmann, a.g.e., s. 238, 239.

⁴² A.g.e., s.240, 242. Ancak gayr-i müslimlerin kendilerine ait sorun çözme mekanizmalarını çok az kullandıklarını ve neredeyse her zaman Kadı'nın başkanlığındaki mahkemeye geldiklerini de unutmamak gerekir.

⁴³ Bkz. BŞS, B-120, 24/6, B-179, 1/5, 3/4, 18/4, 30/4, B-176, 2/2, 1/1, 26/5, 29/4.

⁴⁴ BŞS, B-176, 29/6.

⁴⁵ Mahkeme dışında yapılan, ancak kaydedilmeyen ne kadar sulh anlaşmasının yapıldığı bilgisine sahip değiliz.

